

Шевченко Н. Ф.*доктор психологічних наук,
професор кафедри психології
Запорізького національного університету
ORCID: 0000-0002-5297-6588***Вельможко Т. О.***магістрантка кафедри психології
Запорізького національного університету
ORCID: 0009-0002-3579-0914*

ОСОБИСТІСНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЮНАЦТВА У ВИМУШЕНІЙ ЕМІГРАЦІЇ: СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВИЙ АНАЛІЗ

PERSONAL IDENTITY OF YOUTH IN FORCED EMIGRATION: STRUCTURAL AND CONTENT ANALYSIS

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми особистісної ідентичності в юнацькому віці в умовах вимушеної еміграції. Розглянуто основні підходи до розуміння ідентичності, зокрема як динамічного утворення, що формується у процесі активної взаємодії суб'єкта із соціальним середовищем та рефлексії власного досвіду. Встановлено, що ідентифікація виступає механізмом соціалізації, тоді як ідентичність є інтегрованим результатом привласнення цінностей, норм і соціального досвіду. Особливу увагу приділено аналізу специфіки соціальної ситуації розвитку в юнацькому віці. Встановлено, що саме юність є сенситивним періодом становлення ідентичності, оскільки в цей час відбувається активне особистісне і професійне самовизначення, інтенсивний розвиток рефлексії та формування ціннісно-смиислової сфери особистості. Проаналізовано вплив міграційної кризи як лімінальної та травматичної ситуації, що супроводжується руйнацією звичних соціокультурних опор, втратою стабільності та дестабілізацією ідентифікаційних структур. Виявлено, що вимушена еміграція спричиняє кризу ідентичності, яка проявляється у конфлікті між попереднім образом «Я» та новими умовами існування. На основі здійсненого теоретичного аналізу розроблено структурно-змістову модель особистісної ідентичності юнацтва в умовах вимушеної еміграції, що включає три взаємопов'язані компоненти: особистісний, соціальний та ціннісний. Особистісний компонент відображає внутрішню цілісність і унікальність суб'єкта, соціальний – його включеність у систему міжособистісних відносин, тоді як ціннісний компонент виступає системоутворювальним компонентом, що забезпечує інтеграцію всіх складових ідентичності. Встановлено, що в умовах вимушеної еміграції саме ціннісний компонент набуває провідного значення, оскільки забезпечує переосмислення життєвих орієнтирів і виступає внутрішнім ресурсом реконструкції ідентичності. Встановлено, що ключовим механізмом цього процесу є саморефлексія, яка дозволяє інтегрувати травматичний досвід у цілісну життєву історію та відновити відчуття безперервності власного «Я».

Ключові слова: ідентичність, особистісна ідентичність, юнацький вік, вимушена еміграція, криза ідентичності, самовизначення, ціннісна сфера, саморефлексія, соціальна адаптація.

The article presents a theoretical analysis of the problem of personal identity in adolescence under conditions of forced emigration. The main approaches to understanding identity have been reviewed, conceptualizing it as a dynamic construct formed through active interaction between the individual and the social environment, as well as through reflection on personal experience. It has been established that identification functions as a mechanism of socialization, whereas identity represents an integrated outcome of the internalization of values, norms, and social experience. Particular attention has been paid to the analysis of the social situation of development in adolescence. It has been shown that adolescence is a sensitive period for identity formation, as it is characterized by intensive personal and professional self-determination, the development of reflexivity, and the structuring of the value-meaning sphere of personality. The impact of the migration crisis has been analyzed as a liminal and traumatic situation accompanied by the disruption of familiar sociocultural anchors, loss of stability, and destabilization of identification structures. It has been found that forced emigration leads to an identity crisis manifested in a conflict between the previous self-image and new life conditions. Based on the conducted theoretical analysis, a structural-content model of adolescents' personal identity under conditions of forced emigration has been developed, comprising three interrelated components: personal, social, and value-based. The personal component reflects the internal integrity and uniqueness of the subject, the social component reflects involvement in interpersonal relations, while the value component acts as a system-forming element ensuring the integration of all identity dimensions. It has been demonstrated that in conditions of forced emigration, the value component becomes dominant, as it enables the re-evaluation of life orientations and serves as an internal resource for identity reconstruction. It has been established that the key mechanism of this process is self-reflection, which allows the integration of traumatic experience into a coherent life narrative and the restoration of the sense of continuity of the self.

Key words: identity, personal identity, adolescence, forced emigration, identity crisis, self-determination, value sphere, self-reflection, social adaptation.

Постановка проблеми. В сучасних умовах соціально-політичних трансформацій та глобальних криз, зокрема внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, значна кількість молодих людей була вимушена переміститися за кордон, що створює нові виклики для формування їх особистості та самовизначення. Юнацький вік є критичним періодом становлення особистісної ідентичності, в який закладаються ціннісні орієнтації, життєві пріоритети та соціальні установки. Для вимушено переміщених осіб цей процес ускладнюється через порушення звичного соціокультурного середовища, стресові ситуації адаптації та необхідність пошуку нових ресурсів для самореалізації.

У зв'язку з цим вивчення ціннісного виміру особистісної ідентичності молоді, яка перебуває у вимушеному переміщенні, є надзвичайно актуальним. Воно дозволяє не лише глибше зрозуміти особливості психологічного розвитку цієї категорії осіб, але й сприяти створенню ефективних соціально-психологічних та освітніх програм підтримки, що забезпечують стійкість, самодостатність та адаптивність молоді людини в умовах нових життєвих обставин.

Наукову основу дослідження проблеми особистісної ідентичності складають праці вітчизняних та зарубіжних науковців, які висвітлюють різні аспекти її формування та розвитку. Серед вітчизняних дослідників увага приділялась функціонуванню національної ідентичності (І. Бех [1]), становленню особистісної ідентичності у ранньому юнацькому (О. Ічанська [5]) та студентському (О. Поджинська [8]) віці, ролі процесів ідентифікування в особистісному життєтворенні (Т. Титаренко [10]), самопроектуванню як механізму побудови власної ідентичності (Н. Чепелева [13]), а також розвитку особистісно-професійної ідентичності майбутніх фахівців (Н. Шевченко, О. Волобуєва [14]).

Зарубіжні науковці досліджували становлення его-ідентичності в онтогенезі (Е. Еріксон [17], Е. Фромм [12]), визначення статусів его-ідентичності (А. Вотерман [20], Дж. Марсія [18]), а також розглядали особистісну ідентичність як соціальний феномен (Х. Теджфел [19]).

Водночас, попри на значну кількість досліджень, недостатньо розкритою залишається проблема особливостей розвитку особистісної ідентичності саме у вимушено переміщених осіб юнацького віку, для яких зміна соціокультурного середовища, стрес адаптації та потреба в нових життєвих ресурсах створюють специфічні умови становлення ціннісних орієнтацій та життєвих пріоритетів.

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз проблеми особистісної ідентичності в юнацькому віці в умовах вимушеної еміграції.

Виклад основного матеріалу. В психологічній науці ідентичність розглядається як складний багатовимірний феномен, що відображає внутрішні процеси особистості та забезпечує її цілісність, інтегрованість і відносну стабільність у часі. Дослід-

ницький фокус при цьому зосереджується на механізмах самосприйняття, емоційному переживанні власної тотожності та формуванні «Я-концепції» як системи уявлень особистості про себе [5]. У цьому сенсі ідентичність постає не лише як когнітивна структура, а й як глибинно переживаний досвід безперервності власного «Я».

Водночас у сучасному соціогуманітарному дискурсі наявні критичні підходи до використання самого поняття «ідентичність». Зокрема, Р. Брубейкер та Ф. Купер [16] аргументують доцільність відмови від цього терміна через його змістову розмитість і надмірну універсалізацію. У програмній статті «Beyond Identity» автори підкреслюють, що поняття ідентичності часто використовується для позначення надто широкого кола явищ – від глибинних особистісних переживань до політичних конструктів, що знижує його аналітичну цінність.

Попри різноманітність підходів, у межах соціально-гуманітарних наук утвердилася спільна позиція щодо розуміння ідентичності як результату активного, безперервного процесу. Ідентичність формується як уявлення суб'єкта про самого себе, власний життєвий шлях і місце у світі, супроводжуючись відчуттям цілісності, тотожності та визначеності. Вона не є статичним утворенням, а постає як динамічна структура, що постійно реконструюється у взаємодії із соціальним середовищем та через рефлексію індивідом власного досвіду [3; 10; 14].

Інакше кажучи, ідентичність виконує функцію внутрішнього інтегратора психічного життя особистості. Вона забезпечує зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім, дозволяючи індивіду вибудовувати цілісну життєву історію. Саме завдяки ідентичності людина здатна зберігати вірність власним цінностям і життєвим орієнтирам навіть в умовах криз, невизначеності чи радикальних соціальних трансформацій. У цьому контексті ідентичність постає не лише як інструмент самопізнання, а й як фундамент психологічного благополуччя та внутрішньої стабільності особистості [1; 20].

Н. Чепелевою [13] проблема ідентичності розкривається через категорію самопроектування особистості, у межах якої вона постає не як фіксована структура, а як результат активної творчої діяльності суб'єкта – «автора власного життя». Формування ідентичності пов'язується зі здатністю конструювати особистісний проект – осмислену, інтерпретовану версію власного буття, що реалізується передусім у нарративній формі. Ключовими аспектами цього процесу є: авторство та суб'єктність (активне творення і переосмислення життєвого досвіду), дискурсивне самопроектування (інтеграція досвіду через наративи та формування «Я-можливого» і «Я-ідеального»), механізми перевизначення і довизначення (зміна структури або смислу життєвого наративу), а також різні типи ідентифікаційних проєктів – соціально-орієнтований, особистісно-орієнтований та альтернативний,

що відображають стратегії самоконструювання особистості.

Для розуміння сутності ідентичності важливим є її розмежування з ідентифікацією. Ідентифікація виступає як динамічний механізм соціалізації, що полягає в ототожненні індивіда з іншими людьми, групами чи ролями та забезпечує його адаптацію до соціального середовища. Натомість ідентичність є результатом цього процесу – інтегрованою системою привласнених якостей, цінностей і норм, включених у структуру «Я». Отже, ідентифікація постає як процес, а ідентичність – як відносно стабільний його результат, причому їх взаємозв'язок має циклічний характер: нові ідентифікації збагачують ідентичність, а сформована ідентичність визначає подальші ідентифікаційні вибори.

І. Бех [1] розглядає самоідентифікацію як цілеспрямовану діяльність суб'єкта, спрямовану на досягнення саморозуміння, самоприйняття та усвідомлення власної цілісності й унікальності. У цьому контексті самоідентифікація інтегрує результати попередніх ідентифікацій і спрямовує їх на формування внутрішньої мотиваційної структури особистості.

Сучасні підходи до розуміння ідентичності ґрунтуються на ідеї її формування у межах континууму «Я – Інший». Ідентичність розгортається між двома взаємопов'язаними векторами: прагненням до соціальної належності та потребою у збереженні власної унікальності. Саме баланс між цими тенденціями визначає гармонійність особистісного розвитку.

Таким чином, ідентичність постає як складний соціально-психологічний феномен, що формується у процесі самовизначення особистості щодо системи відносин «Я» із соціальним світом. Вона виконує інтегративну функцію, забезпечуючи узгодження внутрішніх прагнень індивіда із зовнішніми вимогами та очікуваннями. Водночас, будучи соціально зумовленою за своєю природою, ідентичність завжди має індивідуальний зміст, оскільки кожна особистість наповнює соціальні ролі власними смислами, переживаннями та унікальним життєвим досвідом. Саме в цій точці перетину соціального й індивідуального формується цілісність і безперервність людського буття.

Юнацький вік у сучасній психології розглядається як особливий етап онтогенезу, що виступає перехідною ланкою між підлітковістю та дорослістю і характеризується інтенсивними якісними змінами у всіх сферах психічного розвитку особистості. У цей період відбувається не лише зростання рівня активності та інтелектуальної зрілості, але й формування відносно емоційної стабільності, що створює передумови для вирішення ключових вікових завдань [5].

Центральним новоутворенням юнацького віку традиційно визначається особистісне і професійне самовизначення. Водночас у сучасних дослідженнях дедалі більше підкреслюється, що смисловим ядром цих процесів є становлення ідентичності як інтегративного утворення особистості [7; 17]. Саме через

ідентичність узгоджуються різні аспекти «Я», що забезпечує цілісність внутрішнього світу та визначає напрям життєвого вибору.

Ідентичність у цьому контексті постає як складний психологічний конструкт, що формується внаслідок привласнення індивідом певних якостей, норм і цінностей та їх інтеграції у структуру власного «Я». Вона відображає не лише актуальне саморозуміння («хто я є»), а й перспективний вимір особистості («яким я хочу бути», «яке моє місце у світі»). Саме в юнацькому віці ці питання набувають максимальної актуальності, що зумовлює підвищений рівень рефлексії та інтенсивність ідентифікаційних процесів.

Зазначене безпосередньо пов'язане зі специфікою соціальної ситуації розвитку юності, яка визначається розширенням соціального простору та зростанням автономії особистості. Юнак поступово включається у нові соціальні ролі – студента, майбутнього фахівця, громадянина, – що супроводжується необхідністю прийняття відповідальних життєвих рішень. У цих умовах ідентифікація виступає провідним механізмом розвитку: ототожнюючи себе з іншими людьми, групами чи професійними спільнотами, особистість засвоює відповідні цінності та моделі поведінки, інтегруючи їх у власну Я-концепцію.

Теоретичне осмислення цього процесу ґрунтовно представлено у концепції Е. Еріксона [17], який розглядав юність як стадію «ідентичність проти рольової плутанини». Згідно з його підходом, саме в цей період відбувається пошук цілісної его-ідентичності через так званий «рольовий мораторій» – можливість експериментування з різними соціальними ролями та життєвими стратегіями. Такий пошук нерідко супроводжується внутрішніми суперечностями, переживаннями невизначеності та кризовими станами, однак саме вони створюють умови для формування узгодженого уявлення про себе.

Подальший розвиток ідей Е. Еріксона знайшов відображення у працях Дж. Марсія [18], який конкретизував динаміку становлення ідентичності через виділення чотирьох її статусів: дифузного, передчасно визначеного, мораторію та досягнутого. У контексті юнацького віку особливого значення набуває саме перехід від стану пошуку і сумнівів (мораторію) до сформованої, досягнутої ідентичності, що є показником психологічної зрілості та внутрішньої визначеності особистості.

У свою чергу, результати досліджень Л. Прохандєєвої [9] засвідчують, що в юності відбувається глибинне переосмислення ціннісної сфери та становлення автономності особистості, що передбачає здатність до самостійного морального вибору. Така позиція узгоджується з ідеями В. Франкла [11], відповідно до яких пошук сенсу життя є фундаментальною умовою людського існування. У цьому контексті ідентичність виступає як смислова цілісність, що інтегрує життєві цілі, цінності та особистісні орієнтири.

Таким чином, соціальна ситуація розвитку юнацького віку створює необхідні умови для формування цілісної ідентичності, яка забезпечує внутрішню узгодженість, психологічну зрілість та здатність до автономного життєвого вибору. Однак зазначені процеси істотно ускладнюються в умовах вимушеної еміграції, що радикально змінює контекст особистісного розвитку.

Зокрема, раптовий розрив звичних соціальних зв'язків, втрата культурного середовища та невизначеність життєвих перспектив призводять до дестабілізації вже сформованих ідентифікаційних структур. У цьому зв'язку еміграція розглядається не лише як соціально-географічне переміщення, а як глибинний психологічний виклик, що вимагає переосмислення власного «Я».

Так, у дослідженні Л. Дідковської та А. Дідковського [4] еміграція інтерпретується як лімінальна та потенційно травматична ситуація, що супроводжується руйнацією звичних опор ідентичності. Втрата соціокультурного середовища означає порушення системи значень, які раніше забезпечували стабільність самосприйняття.

У свою чергу, І. Власенко та Т. Яворська [2] розглядають стан вимушених мігрантів як кризу ідентичності, що виникає внаслідок конфлікту між попереднім образом «Я» та новими умовами існування. Важливою характеристикою цієї кризи є зниження мотивації до інтеграції, зумовлене сприйняттям ситуації як тимчасової, що гальмує процес адаптації.

Ускладнення адаптаційних процесів посилюється як на індивідуальному, так і на соціальному рівнях: з одного боку, зростає тривожність, виникають депресивні стани та відчуття невизначеності, з іншого – руйнуються звичні соціальні норми та моделі взаємодії. За таких умов особистість опиняється у стані ідентифікаційної невизначеності.

Додатковим чинником психологічного навантаження є «синдром Улісса» [15], який проявляється через хронічну ностальгію, почуття самотності та емоційну виснаженість. Сукупність культурного шоку, мовного бар'єру та соціально-економічних труднощів суттєво обмежує адаптаційні ресурси особистості.

Як підкреслюють Ю. Короціньська та А. Мисоченко [6], вимушена міграція супроводжується не лише зміною життєвого укладу, а й глибокими деприваційними втратами – соціальними, матеріальними та символічними. Особливо значущою є втрата образу майбутнього, що виявляється критичною для юнацького віку, оскільки саме в цей період відбувається активне проектування життєвого шляху.

Процес адаптації ускладнюється також ефектом «нашарування травм», що включає переживання війни, стрес евакуації та подальшу кризу пристосування. У результаті порушується природна динаміка адаптації, а її перебіг значною мірою залежить від індивідуальних ресурсів та рівня психічної стійкості. Водночас орієнтація на минуле та очікування швидкого повернення перешкоджають повноцінній інтеграції в нове соціо-

культурне середовище, формуючи стан внутрішньої відчуженості. У такій ситуації особистість може переживати розщеплення ідентичності між «минулим» і «теперішнім» Я.

Отже, вимушена еміграція постає як складний процес переосмислення та реконструкції ідентичності, що супроводжується переживанням втрати та невизначеності. Для юнацтва, яке перебуває на етапі активного самовизначення, ці процеси є особливо інтенсивними. Формування цілісної особистісної ідентичності в таких умовах потребує високого рівня рефлексії, смислотворення та здатності інтегрувати травматичний досвід у власну життєву історію.

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу, ми охарактеризували специфіку соціальної ситуації розвитку в юнацькому віці, розкрили багатовимірну структуру ідентичності та проаналізували деструктивний вплив факторів вимушеної еміграції на особистість. Такий синтез дозволяє перейти до обґрунтування структурно-змістової моделі особистісної ідентичності юнацтва в умовах вимушеної еміграції, яка інтегрує як універсальні закономірності самовизначення, так і специфічні трансформації, зумовлені кризою втрати, невизначеністю та необхідністю адаптації до нового соціокультурного простору.

Виходячи з положення про ідентичність як динамічну, рефлексивно опосередковану та соціально зумовлену систему, нами запропоновано структурну модель, що охоплює три взаємопов'язані компоненти: особистісний, соціальний та ціннісний. Їх взаємодія відображає континуум «Я – Інший» і водночас фіксує внутрішню логіку перебудови ідентичності в умовах вимушеної еміграції.

Особистісний компонент репрезентує внутрішній вимір ідентичності та відображає індивідуальну своєрідність суб'єкта. Він включає систему індивідуально-психологічних характеристик, уявлень про себе, рівень самоприйняття та відчуття особистісної цілісності. У контексті вимушеної еміграції цей компонент зазнає суттєвого напруження, оскільки порушення життєвої безперервності та втрата звичного середовища можуть спричинити фрагментацію образу «Я», зниження самостабільності та посилення внутрішніх суперечностей.

Соціальний компонент відображає включеність особистості у систему міжособистісних і групових відносин. Він охоплює усвідомлення приналежності до соціальних спільнот, прийняття соціальних ролей та інтеграцію досвіду взаємодії з іншими. В умовах вимушеної еміграції цей компонент характеризується розривом попередніх соціальних зв'язків і необхідністю повторної ідентифікації в новому культурному середовищі. Це зумовлює переживання соціальної дезорієнтації, відчуття «неприналежності» та ускладнює формування стабільної соціальної ідентичності.

Ціннісний компонент виступає центральним, системоутворювальним елементом моделі, оскільки

саме через нього забезпечується інтеграція особистісного та соціального вимірів ідентичності. Він включає систему ціннісних орієнтацій, смислів, життєвих цілей, а також емоційно-оцінне ставлення до власного «Я». У ситуації вимушеної еміграції відбувається глибинне переосмислення ціннісної ієрархії, що пов'язане як із втратою попередніх смислових опор, так і з необхідністю інтеграції нових культурних норм і досвіду. Саме тому ціннісний компонент визначає напрям реконструкції ідентичності та виступає внутрішнім регулятором процесу адаптації.

Особливе місце в межах ціннісного компонента посідає самоставлення, яке визначає рівень прийняття себе, самоповагу та узгодженість внутрішнього образу «Я». Порушення цього аспекту може призводити до зниження впевненості у собі, ускладнення соціальної взаємодії та загального відчуття нестабільності. Водночас позитивне самоставлення виступає ресурсом подолання кризових станів і сприяє інтеграції нового досвіду.

Ключовим механізмом, що забезпечує функціонування та розвиток усіх компонентів моделі, є саморефлексія. Вона виступає як інструмент осмислення власного досвіду, переінтерпретації життєвих подій та свідомого конструювання образу «Я». Саме через рефлексивні процеси особистість здатна інтегрувати травматичний досвід вимушеної еміграції у власну життєву історію, зберігаючи відчуття безперервності та цілісності.

Запропонована модель відображає не лише структурну організацію особистісної ідентичності

юнацтва, а й її динамічний характер у контексті вимушеної еміграції. Взаємодія особистісного, соціального та ціннісного компонентів визначає специфіку процесу самовизначення, тоді як домінуюча роль ціннісного виміру забезпечує смислову інтеграцію досвіду та виступає ключовою умовою відновлення цілісності «Я» в умовах життєвої кризи.

Висновки. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми становлення особистісної ідентичності юнацтва в умовах вимушеної еміграції. Особистісну ідентичність охарактеризовано як динамічне, рефлексивно опосередковане утворення, що формується у взаємодії з соціальним середовищем. Визначено, що юнацький вік є сенситивним періодом розвитку ідентичності, оскільки пов'язаний із процесами самовизначення та формування ціннісно-смислової сфери. Проаналізовано вплив вимушеної еміграції як кризової ситуації, що спричиняє дестабілізацію ідентичності та конфлікт між попереднім і новим образом «Я». Розроблено структурно-змістову модель особистісної ідентичності, яка включає особистісний, соціальний та ціннісний компоненти, де ціннісний виступає системоутворювальним. Обґрунтовано роль саморефлексії як ключового механізму реконструкції ідентичності та інтеграції травматичного досвіду.

Перспективним напрямом розвитку наукової проблематики вважаємо емпіричне дослідження особистісної ідентичності осіб юнацького віку в умовах вимушеної еміграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Бех І. Д. Феномен української національної ідентичності у смислофункціональній динаміці. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, №7(1), 2025. С.1–4. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7109>
- Власенко І. А., Яворська Т. К. Психологічні особливості переживання життєвої кризи вимушених мігрантів. *Габітус*. 2024. № 68. С. 107–113.
- Дискурсивне конструювання досвіду у контексті розвитку особистості: монографія / [Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, С. Ю. Рудницька, О. В. Зазимко, та ін.]; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 194 с.
- Дідковська Л., Дідковський А. Соціально-культурна адаптація в міграції. Частина перша. Львів: Растр-7, 2024. 448 с.
- Ічанська О. М. Становлення особистісної ідентичності в ранньому юнацькому віці : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2002., 230 с.
- Короцінська Ю., Мисоченко А. Особливості вимушеної міграції як виду втрати. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Серія Психологічні науки. 2024. С. 108–115. DOI: [https://doi.org/10.31558/2786-8745.2024.1\(4\).12](https://doi.org/10.31558/2786-8745.2024.1(4).12)
- Павелків Р.В. Феноменологія морального розвитку особистості: детермінація, механізми, генезис: монографія. Рівне: Альма матер, 2009. 368 с.
- Поджинська О.О. Психологічні особливості становлення у студентів ціннісного компонента особистісної ідентичності. Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка. Київ, 2015. 180 с.
- Просандєєва Л. Є. Психолого-педагогічні умови становлення автономності особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. 7, Вип.38. С. 396–407.
- Титаренко Т. Ландшафт життєтворення як територія особистісних змін: типологія і динаміка. *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій*: збірник наукових праць. К.: ТОВ «Альфа-ПК. 2020. С. 165–170.
- Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі; пер. з англ. О. Замойської. Харків : КСД, 2016. 160 с.
- Фромм Е. Мати або бути? / Пер. з англ. Г. В. Яновська. Харків: «КСД», 2025. 304 с.
- Чепелева Н. В. Теоретико-методологічні засади самопроєктування особистості. *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України)*. Збірник наукових праць. К. : Видавничий дім «Сам», 2017. С. 113–199.
- Шевченко Н. Ф., Волобуєва О. С. Емпіричне дослідження особистісно-професійної ідентичності здобувачів фахової передвищої освіти. *Psychology and pedagogy as sciences for the development of the cultural potential of modern society: Scientific monograph*. Riga: Baltija Publishing. 2022. С. 464–496. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-198-5-19>
- Achotegui J. Migrants Living in Very Hard Situations: Extreme Migratory Mourning (The Ulysses Syndrome). *Psychoanalytic Dialogues*. 2019. Vol. 29. № 3. P. 252–268. DOI: <https://doi.org/10.1080/10481885.2019.1614826>.
- Brubaker R., Cooper F. Beyond «Identity», *Theory and Society*, Vol. 29. 2000. P. 56–59.

17. Erikson E. H. Identity, youth and crisis. New York : W. W. Norton Company, 1968. 336 p.
18. Marcia J. E. Identity in Adolescence. *Handbook of Adolescent Psychology*. Ed. by J. Adelson. New York : John Wiley & Sons, 1980. P. 159–187.
19. Tajfel, H. Social identity and intergroup relations. *II European studies in social psychology*. 1982. Pp. 15–40. DOI: <https://doi.org/10.1177/053901847401300204>
20. Waterman A. S. Identity as internal processes: How the «I» comes to define the «me» In K. C. McLean & M. Syed (Eds.), *The Oxford handbook of identity development* (pp. 195–209). Oxford University Press. 2015.

Дата першого надходження статті до видання: 14.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026